ПРИВАТНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО «ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД «МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ»

Навчально-науковий інститут психології та соціальних наук

Кафедра психології

КУРСОВА РОБОТА

з дисципліни психологія особистості

на тему: Алгоритм застосування психоіндикатора Дж. Айзенка для діагностики типології темпераменту та міжособистісної сумісності

Виконала: студентка

групи освітньо-професійної програми «Психологія»

Вергілес Софія Едуардівна

Керівник: Білошнікова О.В

ЗМІСТ

ВСТУП 3

РОЗДІЛ 1. Теоретичні засади вивчення темпераменту та міжособистісної сумісності в психодіагностиці……..7

1.1. Теоретико-психологічні підходи до вивчення темпераменту особистості та міжособистісної сумісності у концепціях Дж. Айзенка і Б. Й. Цуканова 7

1.2. Характеристика теоретичного підґрунтя та діагностичної структури опитувальника Дж. Айзенка 14

1.3. Особливості проведення психодіагностичної методики та інтерпретації отриманих результатів 16

РОЗДІЛ 2. Емпіричне вивчення темпераментальних характеристик особистості та міжособистісної сумісності…….21

2.1. Організаційно-методичні засади та логіка проведення дослідно-експериментального дослідження 21

2.2. Аналіз результатів дослідження темпераментальних властивостей особистості та визначення напрямів їх корекції й самокорекції 23

ВИСНОВКИ 42

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ 45

ДОДАТКИ 48

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Кожен віковий етап характеризується специфічними змінами у когнітивній, соціальній та фізичній сферах розвитку студента. Зазначені особливості визначають характер і послідовність ситуативних трансформацій, що виникають у процесі взаємодії особистості із соціальними інститутами на мікро-, мезо- та екзорівнях. Систематичне спостереження за такими змінами, їх аналіз та врахування є важливою умовою забезпечення цілеспрямованого, своєчасного та природовідповідного розвитку особистості. Це дає змогу оцінити її актуальний психологічний стан, визначити основні тенденції подальшого розвитку та окреслити можливості розширення зони найближчого розвитку майбутнього фахівця з урахуванням його індивідуального потенціалу [23].

Повсякденний досвід та психологічні спостереження засвідчують наявність значних індивідуальних відмінностей у поведінці та емоційному реагуванні людей. Так, одні особи характеризуються врівноваженістю, стриманістю та здатністю контролювати зовнішні прояви власних емоцій, тоді як інші за подібних обставин можуть швидко втрачати емоційну рівновагу, проявляти роздратування або бурхливо реагувати навіть на незначні події. Для одних людей властива підвищена емоційна чутливість: вони схильні глибоко переживати події, сприймати їх особистісно, а емоційні реакції можуть бути інтенсивними та тривалими. Інші, навпаки, демонструють емоційну стабільність, реагують на події спокійніше, а їхні переживання характеризуються меншою силою, глибиною та тривалістю [10].

Індивідуальні відмінності спостерігаються також у здатності людини адаптуватися до змін життєвих обставин. Одні особистості досить легко пристосовуються до нових умов, інші потребують значно більше часу для адаптації. У людей також відрізняється стійкість емоційних станів: у когось настрій залишається відносно стабільним, тоді як інші характеризуються його

частими коливаннями. Відмінним є і темп перебігу психічних процесів та загальна динаміка психічної активності. Усі зазначені характеристики проявляються у практичній, навчальній, професійній та інтелектуальній діяльності людини. Однією з біологічно зумовлених підструктур особистості, яка значною мірою визначає динамічні особливості її психічної діяльності, є темперамент.

У сучасній психологічній літературі темперамент розглядається як система відносно стійких індивідуально-психологічних властивостей особистості, які визначають динамічні характеристики її психічної діяльності та поведінки [5]. Темперамент належить до фундаментальних властивостей особистості, які здавна привертають увагу дослідників. Інтерес до його вивчення виник ще понад дві з половиною тисячі років тому та був пов'язаний із прагненням пояснити очевидні відмінності між людьми. Такі відмінності зумовлюються поєднанням біологічних і фізіологічних передумов, особливостей соціального розвитку, характеру міжособистісних зв'язків та унікальності соціального досвіду кожної людини [2].

Темперамент пов'язаний із цілою низкою індивідуально-психологічних відмінностей, зокрема особливостями поведінки, специфікою реагування, типологічними характеристиками особистості, рівнем прояву творчої активності, інтенсивністю та стійкістю емоційних реакцій, емоційною чутливістю, швидкістю психічних процесів, темпом діяльності та рівнем енергійності поведінки [17]. Незважаючи на тривалу історію дослідження цієї проблеми та значну кількість наукових підходів, питання природи, структури й типології темпераменту й нині залишається дискусійним та остаточно не вирішеним у психологічній науці.

Особливе місце у вивченні темпераменту та міжособистісної сумісності посідає психодіагностичний підхід Г. Айзенка. Розроблений ним опитувальник дає можливість визначити основні індивідуально-психологічні характеристики людини, встановити особливості її темпераменту та здійснити віднесення до відповідного типологічного профілю. Використання цієї методики створює

можливості для комплекснішого аналізу індивідуальних відмінностей та особливостей взаємодії людей у міжособистісному просторі (Додаток А).

Зв'язок роботи із суспільною практикою

Проблема вивчення індивідуально-психологічних особливостей людини має безпосереднє значення для практичної діяльності представників професій, пов'язаних із соціальною взаємодією та допомогою людині. Лікарі, психологи, соціальні працівники, педагоги та інші фахівці у процесі професійної діяльності постійно взаємодіють із внутрішнім світом особистості.

Внутрішній світ людини формується внаслідок складної взаємодії біологічно зумовлених, спадкових властивостей і набутих у процесі соціалізації якостей. Відповідно, професійна взаємодія з людиною передбачає необхідність урахування її індивідуальних психологічних характеристик. Знання особливостей темпераменту дає змогу краще розуміти специфіку поведінки, емоційних реакцій та міжособистісної взаємодії, що є важливим для ефективної професійної комунікації та побудови конструктивних соціальних відносин.

Стан дослідженості проблеми

Проблема темпераменту посідає важливе місце в історії та сучасному розвитку психологічної науки. Теоретичні та методологічні засади його дослідження розроблялися у працях вітчизняних і зарубіжних науковців. Серед дослідників, які зробили вагомий внесок у вивчення темпераменту, його структури, типології та індивідуально-психологічних проявів, можна назвати А. В. Фурмана, Б. Й. Цуканова, Г. Айзенка, Е. Кречмера, У. Шелдона, І. П. Павлова, Б. М. Теплова та В. Д. Небиліцина.

Метою курсової роботи є розроблення та апробація психодіагностичної технології застосування опитувальника Г. Айзенка для визначення типологічних особливостей темпераменту людини та дослідження їхнього значення у контексті міжособистісної сумісності.

Об'єктом дослідження є індивідуально-психологічні особливості людини як суб'єкта міжособистісної взаємодії та сумісності.

Предметом дослідження виступають психологічні характеристики темпераментальних властивостей особистості та їх типологічна специфіка в контексті міжособистісної сумісності.

Завдання дослідження

Для досягнення поставленої мети було визначено такі завдання:

- ✓ Проаналізувати основні теоретичні підходи до вивчення темпераменту та міжособистісної сумісності у працях Г. Айзенка та Б. Й. Цуканова.
- ✓ Охарактеризувати процедуру та особливості проведення психодіагностичної методики Г. Айзенка.
- ✓ Визначити типи темпераменту студентів юридичного факультету та Чортківського гуманітарно-педагогічного коледжу, а також здійснити якісний психологічний аналіз отриманих результатів.

Методи дослідження. Відповідно до визначених мети та завдань було використано комплекс теоретичних та емпіричних методів дослідження. Теоретичну частину становили аналіз наукової та навчально-методичної літератури, синтез, систематизація, порівняння та узагальнення теоретичного матеріалу. До емпіричних методів належали спостереження та опитування.

Структура роботи. Курсова робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків та списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1. Теоретичні засади вивчення темпераменту та міжособистісної сумісності в психодіагностиці

1.1. Теоретико-психологічні підходи до вивчення темпераменту особистості та міжособистісної сумісності у концепціях Дж. Айзенка і Б. Й. Цуканова

Темперамент розглядається як біологічно зумовлена основа особистості, що пов’язана передусім із характеристиками нервової системи, особливостями тілесної організації та процесами обміну речовин [3]. Оскільки темперамент має значною мірою спадкову природу, його не слід розглядати як властивість, яку необхідно цілеспрямовано змінювати. Значно важливішим є усвідомлення людиною власних темпераментальних характеристик та вміння використовувати їх відповідно до вимог конкретної діяльності й життєвих ситуацій [2]. Саме темперамент значною мірою визначає індивідуальний стиль поведінки, характер реагування на зовнішні впливи та особливості організації діяльності. Зв’язок генетично зумовлених властивостей особистості з темпераментом отримав теоретичне й емпіричне обґрунтування у працях Дж. Айзенка та Б. Й. Цуканова.

Одним із найбільш відомих психодіагностичних інструментів для дослідження темпераментальних та особистісних характеристик є опитувальник Г. Айзенка. Його історія бере початок із 1947 року, коли було запропоновано перший варіант методики, відомий як MMQ. Опитувальник містив 40 тверджень, на які досліджуваний мав відповідати за принципом «так» або «ні».

Зміст первинної версії методики формувався на основі вже існуючих діагностичних завдань, які Г. Айзенк добирав з урахуванням результатів клінічних досліджень невротичних розладів. У відповідних дослідженнях брали участь близько 2000 осіб, яких умовно поділяли на дві групи: осіб із невротичними проявами та психічно здорових учасників. Детальний аналіз отриманих відповідей з урахуванням клінічних характеристик дозволив дослідникові виокремити два основні різновиди невротичних порушень — істеричний та дистимічний.

У подальшому Г. Айзенк припустив, що характер відповідей на запропоновані твердження може бути пов’язаний не лише з невротичними проявами, а й з іншими фундаментальними характеристиками особистості, зокрема екстраверсією та інтроверсією. Це стало підґрунтям для подальшої розробки нової психодіагностичної методики. Попередній MMQ поступово втратив своє значення в психологічних дослідженнях, тоді як наступний варіант опитувальника — MPI — був опублікований у 1956 році.

MPI передбачав використання двох основних шкал: «інтроверсія — екстраверсія» та «нейротизм». Відповіді респондентів фіксувалися за трьома варіантами: «так», «ні» або «не знаю». Практичне застосування цієї методики продемонструвало певну невідповідність між отриманими емпіричними результатами та теоретичними припущеннями, сформульованими Г. Айзенком. Це стало одним із чинників подальшого вдосконалення опитувальника.

Третя версія методики — EPI (Eysenck Personality Inventory) — була представлена у 1963 році. Вона включала 57 запитань. Із них 24 питання були спрямовані на визначення рівня екстраверсії або інтроверсії, ще 24 — на оцінювання емоційної стабільності та нейротизму, а 9 становили шкалу щирості, яка давала можливість оцінити тенденцію досліджуваного подавати себе у соціально бажаному вигляді.

На основі аналізу результатів обстеження 700 військовослужбовців, які мали невротичні розлади, Г. Айзенк дійшов висновку, що основні індивідуально-психологічні характеристики можуть бути представлені за допомогою двох базових факторів — екстраверсії–інтроверсії та нейротизму. Саме вони стали основою відомої двофакторної моделі особистості, графічне представлення якої отримало назву «коло Айзенка».

Перший фактор моделі — екстраверсія–інтроверсія — є біполярною характеристикою, полюси якої відображають різну спрямованість психічної активності людини. Екстравертована спрямованість характеризується орієнтацією переважно на зовнішнє середовище, соціальні контакти та

взаємодію з іншими людьми, тоді як інтровертована — концентрацією на внутрішньому світі, власних переживаннях і рефлексії [1].

Для екстравертів зазвичай характерні товариськість, відкритість, активність, доброзичливість та легкість у встановленні соціальних контактів. Інтровертам, навпаки, можуть бути притаманні стриманість, схильність до усамітнення, зосередженість на власних переживаннях та спокійна манера поведінки.

Другий фактор — нейротизм — характеризує емоційну сферу особистості та відображає ступінь її емоційної стабільності, тривожності, напруженості й чутливості до впливу різноманітних ситуацій. Він також має біполярний характер: один його полюс характеризується емоційною стабільністю, інший — підвищеною емоційною нестійкістю та нейротизмом. Більшість людей при цьому займає проміжне положення між крайніми значеннями.

Поєднання показників екстраверсії–інтроверсії та нейротизму дає можливість умовно виділити чотири класичні типи темпераменту. Емоційно стабільний екстраверт відповідає сангвінічному типу; емоційно нестабільний екстраверт — холеричному; емоційно нестабільний інтроверт — меланхолійному; емоційно стабільний інтроверт — флегматичному типу [1]. Таким чином, модель Г. Айзенка дозволяє пов’язати темпераментальні характеристики з комплексом індивідуально-психологічних особливостей людини.

Сучасна версія опитувальника Айзенка містить 60 запитань, спрямованих на діагностику екстраверсії–інтроверсії, нейротизму, а також на визначення рівня щирості відповідей за допомогою відповідної шкали. Методика ґрунтується на припущенні про існування певних уроджених властивостей нервової системи, які істотно впливають на подальший розвиток особистості та особливості її поведінки [9].

Важливе значення для формування теоретичних положень Г. Айзенка мали дослідження І. П. Павлова та інших учених, присвячені функціонуванню нервової системи. Як основні характеристики особистості Г. Айзенк виокремив

екстраверсію–інтроверсію та нейротизм, який охоплює емоційну нестабільність, напруженість, підвищену емоційну збудливість і схильність до депресивних переживань. Вираженість цих властивостей пов’язується з особливостями формування умовних рефлексів, їхньою стійкістю, співвідношенням процесів збудження та гальмування в центральній нервовій системі, а також із рівнем активації кори головного мозку за участю ретикулярної формації [9].

Показники екстраверсії–інтроверсії та емоційної стабільності–нейротизму мають взаємопов’язаний і біполярний характер. Кожен із цих показників являє собою своєрідний континуум, розташований між двома протилежними полюсами прояву відповідної особистісної властивості [11]. Саме поєднання різного рівня вираженості двох базових характеристик формує індивідуальну своєрідність темпераменту. На цій основі виділяють чотири класичні темпераментальні типи: сангвінічний, холеричний, меланхолічний та флегматичний [1].

Важливий внесок у розвиток уявлень про темперамент зробив Б. Й. Цуканов. Учений обґрунтував специфічну одиницю часу, яка характеризує функціонування психіки людини та може використовуватися як показник темпераменту [13]. У подальших дослідженнях ним була сформована цілісна концепція темпераменту як базової підструктури особистості [13].

Згідно з результатами досліджень Б. Й. Цуканова, послідовність розташування основних типів темпераменту відповідає схемі, запропонованій ще Гіппократом: холерик — сангвінік — меланхолік — флегматик. Ця послідовність відрізняється від варіанта, запропонованого І. П. Павловим, де після сангвінічного типу розташовується флегматичний, а також від колової моделі Г. Айзенка.

Б. Й. Цуканов запропонував п’ять «t-типів», чотири з яких відповідають класичним темпераментам, а п’ятий є проміжним — середнім або, за визначенням самого дослідника, «врівноваженим». Зазначені типи розташовані на часовому континуумі з інтервалом 0,1 секунди: t = 0,7 с — холеричний тип; t = 0,8 с — сангвінічний; t = 0,9 с — врівноважений; t = 1,0 с — меланхолічний; t

= 1,1 с — флегматичний. Відповідні значення пов’язані з особливостями прояву таких характеристик, як екстраверсія–інтроверсія, емоційна стабільність–нейротизм, співвідношення процесів збудження та гальмування і рухливість нервових процесів [21; 24; 25].

Кожному з п’яти «t-типів» Б. Й. Цуканов надав відповідну психологічну характеристику. При цьому чотири з них співвідносяться з «чистими» класичними типами темпераменту, тоді як врівноважений тип розглядається як проміжний.

Для осіб із показником t = 0,7 с характерні високий рівень екстраверсії та емоційної стабільності, а процес збудження приблизно вдвічі переважає процес гальмування. Представники цього типу відзначаються цілеспрямованістю, високою активністю та наполегливістю, що наближує їх до холеричного типу.

Особи з показником t = 0,8 с характеризуються високою екстраверсією та підвищеним нейротизмом, а процеси збудження і гальмування у них перебувають у відносній рівновазі. Для таких людей властиві рухливість, життєрадісність, оптимістичне сприйняття дійсності, що відповідає характеристикам сангвінічного темпераменту.

Показник t = 0,9 с відповідає умовній центральній позиції на континуумі темпераменту. У таких осіб процеси збудження і гальмування проявляються на середньому рівні, а спрямованість психічної активності не має вираженого екстравертованого чи інтровертованого характеру. Саме тому Б. Й. Цуканов назвав цей тип «врівноваженим» та пов’язав його з амбівертованою спрямованістю. На думку дослідника, до виявлення такого проміжного типу значною мірою наблизився І. П. Павлов, однак запропонований ним порядок розташування темпераментальних типів не дозволив повною мірою виокремити цю групу.

Для осіб із t = 1,0 с характерні виражена інтроверсія та високий рівень нейротизму. У них процес гальмування приблизно вдвічі переважає процес збудження. Такі люди вирізняються високою чутливістю, вразливістю,

обережністю та схильністю до глибоких переживань, що наближає їх до меланхолічного типу.

Найбільше значення показника — t = 1,1 с — характеризує флегматичний тип. Для таких осіб властива виражена інтроверсія у поєднанні з емоційною стабільністю. Процеси збудження та гальмування перебувають у стані рівноваги, а рухливість нервових процесів є нижчою, ніж у представників інших типів. Їм притаманні спокій, врівноваженість, послідовність та висока продуктивність за умов звичного й стабільного середовища [24].

Для емпіричного обґрунтування запропонованого порядку розташування темпераментальних типів у суцільному спектрі «τ-типів» Б. Й. Цуканов використав зіставлення індивідуальних характеристик темпераменту, отриманих за допомогою особистісних опитувальників, із визначеними значеннями «τ-типів». Дослідження здійснювалося на двох незалежних вибірках здорових осіб віком від 16 до 28 років.

У процесі дослідження застосовувалися особистісний опитувальник Г. Айзенка, адаптований Ленінградським НДПНІ ім. В. М. Бехтерєва, за допомогою якого визначалися показники екстраверсії–інтроверсії та емоційної стабільності–нейротизму, а також опитувальник Я. Стреляу, адаптований на кафедрі психофізіології факультету психології Московського державного університету ім. М. В. Ломоносова. Останній давав можливість оцінити силу процесів збудження, гальмування та їх рухливість.

У 347 досліджуваних визначався «τ-тип» за спеціальною процедурою відтворення часових інтервалів тривалістю 2, 3, 4 та 5 секунд. Для узагальнення отриманих даних будувалися графічні залежності, на яких по осі абсцис відображалися значення «τ-типів», а по осі ординат — показники екстраверсії–інтроверсії, емоційної стабільності–нейротизму, збудження, гальмування та рухливості, виражені в балах.

Для математичного узагальнення характеру взаємозв’язків у суцільному спектрі «τ-типів» використовувався метод найменших квадратів. У результаті отримано функціональні залежності E; I = f(τ), N; S = f(τ), Зб. = f(τ), Гал. = f(τ) та

Рух. = f(τ). Узагальнені результати дослідження представлені у відповідному додатку [24].

Окрему увагу Б. Й. Цуканов приділив визначенню кількісного співвідношення різних типологічних груп у людській популяції. За його результатами, найбільш поширеним виявився сангвінічний тип темпераменту — 44 %. Друге місце за чисельністю посів меланхолоїдний тип — 29 %. Холероїдний тип становив 14 %, флегматоїдний — 9 %, тоді як найменш чисельною виявилася група врівноважених — 4 % [24].

Таким чином, результати досліджень Б. Й. Цуканова дали змогу обґрунтувати певну послідовність розташування темпераментальних типів у людській популяції та співвіднести її з уявленнями Гіппократа. На думку дослідника, така структура відображає закономірності природного розподілу індивідуальних типологічних характеристик.

Б. Й. Цуканов також запропонував схему локалізації домінантних захворювань у загальному спектрі «t-типів». Зазначена схема загалом співвідноситься з античними уявленнями Гіппократа про зв’язок темпераменту та особливостей функціонування організму, хоча сучасні психологічні й психофізіологічні підходи мають принципово іншу наукову основу.

Практичне використання методики Б. Й. Цуканова для об’єктивного визначення темпераментального типу одночасно з особистісним опитувальником Г. Айзенка дає підстави розмежовувати діагностичні можливості цих методів. Метод Б. Й. Цуканова орієнтований безпосередньо на визначення типологічних характеристик темпераменту, тоді як методика Г. Айзенка дає змогу переважно оцінити певні особистісні характеристики, зокрема екстраверсію–інтроверсію та нейротизм.

Водночас опитувальник Г. Айзенка й нині широко застосовується у психологічній практиці для дослідження індивідуально-психологічних особливостей, темпераментальних характеристик та особливостей міжособистісної взаємодії. Його використання дає змогу аналізувати

особливості соціальної поведінки, характер спілкування та потенційну сумісність партнерів у спільній діяльності.

Водночас концепція Б. Й. Цуканова пропонує інший підхід до визначення темпераменту, заснований на об’єктивному вимірюванні часових характеристик психічної діяльності. Застосування цього підходу розширює можливості психодіагностичного дослідження темпераменту та може бути корисним у професійній діяльності психолога [14; 15; 16].

Отже, теоретичні положення та емпіричні дослідження Дж. Айзенка і Б. Й. Цуканова мають істотне значення для сучасного вивчення темпераменту. Їхні концепції дають змогу розглядати темперамент як фундаментальну індивідуально-психологічну характеристику, пов’язану з особливостями нервової системи, емоційного реагування, поведінки та міжособистісної взаємодії. Поєднання різних психодіагностичних підходів дозволяє комплексніше досліджувати темпераментальні властивості та їхній зв’язок з іншими характеристиками особистості.

1.2 Характеристика теоретичного підґрунтя та діагностичної структури опитувальника Дж. Айзенка

Створюючи власний діагностичний опитувальник, Г. Айзенк прагнув удосконалити положення поширених на той час теорій темпераменту Е. Кречмера та К. Юнга. Учений запропонував інтерпретувати типологічні підходи цих дослідників у межах системи, що складається з чотирьох основних координат.

Першу координату становить спрямованість особистості на зовнішній або внутрішній світ, тобто континуум від вираженої екстраверсії до вираженої інтроверсії. Друга координата пов’язана з характеристиками психічної норми та патології. При цьому середні прояви психічних відхилень можуть виявлятися у формі невротичних станів і психотичних порушень.

Третя координата охоплює спектр психічних станів, пов’язаних із маніакально-депресивною симптоматикою та шизофренією. Центральне положення цієї шкали відповідає нормальним психічним станам. У межах одного типологічного напряму такими проявами можуть бути мінімально виражена циклотимія та власне циклотимні особливості, а в іншому — дистонічні та шизотимічні характеристики. За середнього рівня вираженості психічних відхилень спостерігаються істеричні та психастенічні прояви, тоді як крайні значення представлені маніакально-депресивним психозом і шизофренією.

Четверта координата пов’язана з конституційними особливостями людини та охоплює три основні типи статури: пікнічний, атлетичний і лептосомний [8].

Науковий внесок Г. Айзенка полягає, зокрема, у спробі поєднати психологічні типології К. Юнга з фізіологічними характеристиками, а також у трактуванні нормальних і патологічних психологічних проявів не як абсолютно відокремлених категорій, а як різних точок єдиного континууму. Водночас конституційна координата його моделі все ще мала дискретний характер [4; 6].

Аналізуючи особливості поведінки екстравертів та інтровертів, а також людей із різним рівнем нейротизму, Г. Айзенк сформував власну модель типів темпераменту. На думку дослідника, тип темпераменту визначається поєднанням показників на двох взаємно незалежних шкалах: «екстраверсія – інтроверсія» та «емоційна стабільність – емоційна лабільність» [7].

Перша шкала характеризує спрямованість особистості щодо зовнішнього середовища та рівень її соціальної відкритості, тоді як друга відображає особливості емоційної стійкості. Поєднання екстраверсії з емоційною стабільністю Г. Айзенк пов’язував із сангвінічним темпераментом; екстраверсії з емоційною лабільністю — із холеричним; інтроверсії та емоційної стабільності — з флегматичним; інтроверсії та емоційної лабільності — з меланхолічним типом.

Водночас у запропонованій моделі недостатньо представлені такі традиційні характеристики темпераменту, як емоційна збудливість та реактивність.

Особливий інтерес становить підхід Г. Айзенка до формування особистісних конструктів і розроблення психодіагностичних опитувальників. Він демонструє важливість одночасного використання факторного аналізу для виокремлення основних особистісних змінних та їх перевірки за об’єктивними критеріями, зокрема шляхом порівняння показників різних груп досліджуваних [19]. Таким чином, створення теоретичного конструкта та розроблення відповідного діагностичного інструментарію можуть здійснюватися паралельно, передбачаючи циклічне взаємодоповнення процесів теоретичного опису та емпіричного вимірювання.

1.3. **Особливості проведення психодіагностичної методики та інтерпретації отриманих результатів**

Опитувальник Г. Айзенка, призначений для визначення типологічних особливостей темпераменту, складається з 60 запитань. На кожне з них досліджуваний має надати відповідь у форматі «так» або «ні» [22]. Чітких часових обмежень для проходження методики не встановлено, однак надмірно тривале обдумування відповідей не рекомендується.

Інструкція до методики передбачає необхідність оцінити твердження відповідно до звичного способу поведінки людини. У разі згоди з твердженням досліджуваний ставить біля відповідного номера знак «+» («так»), а в разі незгоди — знак «–» («ні»). При цьому наголошується, що над окремими питаннями не потрібно тривалий час розмірковувати, оскільки в тесті немає правильних чи неправильних відповідей.

Темперамент кожної людини має індивідуально зумовлений характер, тому недоцільно оцінювати його категоріями «хороший» чи «поганий». Йдеться насамперед про різні способи реагування, поведінки та виконання діяльності, які

визначають своєрідність особистості. Усвідомлення власного типу темпераменту дає можливість більш ефективно використовувати його сильні сторони та враховувати індивідуальні особливості у повсякденній діяльності [9].

Показник «екстраверсія – інтроверсія» характеризує спрямованість особистості переважно на зовнішній предметний світ або на внутрішню сферу переживань, думок і суб'єктивних станів. Для екстравертованих осіб зазвичай характерні комунікабельність, активність, імпульсивність, гнучкість поведінки, ініціативність і достатньо високий рівень соціальної адаптації. Вони можуть бути відкритими у спілкуванні, прямолінійними у висловлюваннях та більшою мірою орієнтованими на оцінку з боку оточення. Такі люди, як правило, здатні швидко реагувати на зміни ситуації та приймати рішення в умовах обмеженого часу.

Інтровертованим особам більшою мірою властиві стриманість у соціальних контактах, замкнутість, орієнтація на внутрішній світ, схильність до самоаналізу та обережність у поведінці. Водночас інтроверсія не означає відсутності наполегливості: люди такого типу можуть бути послідовними та цілеспрямованими у виконанні завдань. Вони нерідко краще адаптуються до діяльності, яка передбачає концентрацію уваги, систематичність, точність і виконання монотонних завдань. Амбівертний тип характеризується поєднанням окремих рис екстраверсії та інтроверсії. У випадках, коли отриманий результат потребує уточнення, доцільним може бути використання додаткових психодіагностичних методик [12].

Показник нейротизму характеризує рівень емоційної стабільності або нестабільності особистості. Ця характеристика також розглядається як біполярна шкала. На одному її полюсі перебувають особи з високою емоційною стійкістю, низькою тривожністю та достатньою адаптивністю, тоді як протилежний полюс характеризується підвищеною емоційною напруженістю, нестійкістю та труднощами адаптації. У межах шкали нейротизму значення 0–11 балів зазвичай пов'язують із більшою емоційною стабільністю, тоді як показники 14–24 бали свідчать про більш виражену емоційну нестабільність [18].

Емоційно стабільні особи характеризуються відносною врівноваженістю, меншою схильністю до надмірного занепокоєння, стійкістю до впливу зовнішніх обставин та здатністю зберігати самоконтроль у складних ситуаціях. Емоційно нестабільним особам властиві підвищена чутливість, емоційність, тривожність, схильність гостріше реагувати на невдачі та переживати навіть незначні проблеми [18].

Інтерпретація результатів методики передусім передбачає аналіз показників за шкалою «Щирість». Цей показник дає змогу визначити ступінь схильності досліджуваного надавати соціально бажані відповіді та оцінити достовірність отриманих результатів. Після цього аналізуються показники за шкалою «Екстраверсія – інтроверсія», а далі — за шкалою «Нейротизм» (Додатки Е, Є).

Обробка результатів розпочинається з підрахунку показника за шкалою «Щирість». Вона спрямована на виявлення тенденції досліджуваного відповідати відповідно до соціально схвалюваних норм. Якщо отримане значення перевищує 5 балів, результати рекомендується трактувати з обережністю, оскільки це може свідчити про недостатню щирість відповідей.

Наступним етапом є підрахунок балів за кожною з основних шкал. За кожну відповідь, яка відповідає ключу методики, нараховується один бал. Після визначення сумарних значень за шкалами «Екстраверсія» та «Нейротизм» отримані показники співвідносять із відповідними інтерпретаційними таблицями. Далі результати відкладають на схемі за двома координатами: «інтроверсія – екстраверсія» та «емоційна стабільність – нейротизм». Їх поєднання дає змогу визначити тип темпераменту досліджуваного .

«Коло» Дж. Айзенка

Відповідно до моделі Дж. Айзенка, кожен із чотирьох класичних типів темпераменту пов’язаний із певним поєднанням властивостей нервової системи [12; 20].

Холеричний тип характеризується високою активністю та сильною нервовою системою, що забезпечує швидке переключення між видами діяльності. Водночас недостатня врівноваженість нервових процесів може ускладнювати взаємодію з іншими людьми. Для холерика характерні швидкі зміни настрою, підвищена збудливість, імпульсивність, нетерплячість і схильність до бурхливих емоційних реакцій.

Сангвінічний тип також пов’язаний із сильною нервовою системою та високою працездатністю. Сангвінік легко переходить від одного виду діяльності до іншого, швидко встановлює соціальні контакти, активно реагує на події та прагне отримувати нові враження. Невдачі він зазвичай переживає відносно легко та здатний швидко повертатися до активної діяльності.

Флегматичний тип характеризується сильною та працездатною нервовою системою. Водночас для флегматика властиві повільніше переключення на нову діяльність і певна складність адаптації до різких змін умов. Його емоційний стан переважно стабільний, поведінка — спокійна й урівноважена, а почуття відзначаються стійкістю.

Меланхолічний тип характеризується відносно низькою психічною активністю, повільністю рухових реакцій, стриманістю міміки та мовлення, а також підвищеною втомлюваністю. Для представників цього типу властива висока емоційна чутливість до подій та впливів навколишнього середовища. Така чутливість може сприяти уважному ставленню до інших людей і здатності співпереживати, однак водночас негативні переживання можуть тривалий час залишатися внутрішньо зосередженими та глибоко переживатися особистістю.

Таким чином, модель Г. Айзенка дає змогу розглядати темперамент як результат своєрідного поєднання двох основних параметрів — спрямованості особистості на зовнішній або внутрішній світ та рівня емоційної стабільності. Це забезпечує комплексніший підхід до характеристики індивідуально-психологічних особливостей людини.

Крім визначення типу темпераменту за шкалами екстраверсії–інтроверсії та нейротизму, результати діагностики можуть використовуватися для віднесення особистості до одного з 32 типологічних варіантів характеристик, які можуть бути враховані під час психологічної корекції та самокорекції.

РОЗДІЛ 2. Емпіричне вивчення темпераментальних характеристик особистості та міжособистісної сумісності

2.1. Організаційно-методичні засади та логіка проведення дослідно-експериментального дослідження

Процедура проведення соціально-психологічного дослідження, розроблена з урахуванням досвіду провідних науковців [23], передбачала реалізацію кількох послідовних етапів: 1) підготовчого; 2) діагностичного, який передбачав проведення групового обстеження та подальше опрацювання отриманих результатів; 3) індивідуального, що включав детальний аналіз результатів кожного учасника, їх порівняння з іншими отриманими показниками, а також проведення за необхідності консультативної та корекційної роботи; 4) узагальнення результатів проведеного дослідження; 5) визначення вікової специфіки та виявлення основних тенденцій психосоціального розвитку студентської молоді.

Початковим етапом дослідно-експериментальної роботи було передбачено проведення самотестування дослідника за допомогою опитувальника Дж. Айзенка, спрямованого на визначення типу темпераменту. Отримані результати підлягали подальшій обробці та інтерпретації, що давало можливість встановити відповідний тип темпераменту, а також попередньо переконатися у зрозумілості, доцільності та практичній придатності обраної діагностичної процедури.

Наступним кроком стало формування вибірки емпіричного дослідження. До її складу увійшли 100 студентів віком від 16 до 23 років, які навчаються у Чортківському гуманітарно-педагогічному коледжі імені О. Барвінського та на юридичному факультеті ТНЕУ. Для організації безпосереднього проведення діагностичного обстеження нами були заздалегідь підготовлені бланки опитування (Додаток Ж), у яких містилися необхідні інструкції та чітко визначалися правила заповнення. Перед початком тестування студентам було надано необхідну інформацію щодо особливостей проведення опитування та підготовлено їх до виконання діагностичних завдань.

Важливою умовою проведення психологічного дослідження було створення сприятливої та психологічно комфортної атмосфери. Перед початком обстеження необхідно було забезпечити позитивний емоційний настрій учасників, їхнє комфортне самопочуття та відчуття психологічної безпеки. Респондентів налаштовували на зосереджену інтелектуальну діяльність, а в аудиторіях створювали спокійні умови, які сприяли уважному та самостійному виконанню завдань.

Створення належного психологічного клімату мало важливе значення для отримання достовірної інформації, оскільки за таких умов студенти могли більш вільно та неупереджено висловлювати власні судження й надавати відповіді відповідно до своїх реальних особистісних характеристик. З метою забезпечення самостійності виконання завдань кожного учасника дослідження доцільно було розмістити за окремою партою. Це давало змогу мінімізувати можливість копіювання відповідей інших респондентів та підвищити об'єктивність отриманих результатів.

Під час організації тестування важливо було уникати створення у студентів відчуття, що вони складають іспит або проходять оцінювання навчальних досягнень. На початку взаємодії з респондентами доцільно було у доступній формі пояснити мету та характер процедури. Зокрема, звернення до студентів могло бути сформульоване таким чином: «Доброго дня! Сьогодні я пропоную вам взяти участь у тестуванні за методикою Дж. Айзенка, яка дає можливість визначити особливості вашого темпераменту. Чи погоджуєтеся ви взяти участь?».

Після отримання згоди студентам пропонувалося заповнити необхідні відомості на бланках, зокрема зазначити прізвище, ім’я та по батькові, вік і дату проведення дослідження. У випадку виникнення запитань щодо мети опитування респондентам надавали відповідне пояснення. Зокрема, зазначалося, що тестування проводиться для отримання емпіричних даних, необхідних для виконання курсової роботи, а також може бути корисним самим учасникам,

оскільки дає можливість краще ознайомитися з особливостями власного темпераменту.

Безпосереднє тестування розпочиналося після перевірки готовності всіх учасників до виконання завдань. Інструкція та запитання зачитувалися чітко, виразно й у доступній формі, щоб забезпечити однакове розуміння змісту завдань усіма респондентами. За необхідності окремі запитання могли повторюватися, якщо учасник не почув їх або мав труднощі з їх сприйняттям. Водночас повторення формулювань не повинно було супроводжуватися додатковими поясненнями, які могли б вплинути на зміст відповідей респондентів.

Після завершення процедури опитування всі заповнені бланки відповідей збиралися для подальшого опрацювання, систематизації та інтерпретації отриманих даних. Завершальним елементом взаємодії з учасниками було висловлення подяки студентам за добровільну участь у дослідженні та сумлінне виконання запропонованих завдань.

Таким чином, організація емпіричного дослідження передбачала поетапну підготовку, створення сприятливих психологічних умов для респондентів, стандартизоване проведення діагностичної процедури, збір отриманих матеріалів та їх подальший аналіз. Дотримання визначеної послідовності проведення дослідження сприяло підвищенню об'єктивності та достовірності отриманих результатів.

2.2. Аналіз результатів дослідження темпераментальних властивостей особистості та визначення напрямів їх корекції й самокорекції

У дослідженні взяли участь студенти віком від 16 до 23 років. Загальний обсяг вибірки становив 100 респондентів, серед яких 20 осіб чоловічої та 80 осіб жіночої статі. Емпіричне дослідження проводилося протягом лютого–квітня 2017 року.

Для визначення характерологічних особливостей та специфіки поведінки досліджуваних було використано опитувальник Дж. Айзенка, спрямований на діагностику темпераменту особистості та оцінювання особливостей міжособистісної взаємодії. Методика передбачає визначення індивідуальних характеристик за двома основними вимірами: «інтроверсія–екстраверсія» та «емоційна стабільність–емоційна нестабільність».

Співвідношення показників екстраверсії (Е) та нейротизму (Н) дозволило встановити один із 32 можливих типів особистості, кожному з яких відповідає певний психологічний профіль і характерне поєднання властивостей темпераменту.

Перед початком діагностичної процедури всім учасникам було надано відповідні інструкції щодо порядку виконання завдання. Кожен респондент отримав стандартизований бланк опитувальника, який передбачав надання відповідей на 60 запитань. Після завершення процедури було здійснено обробку отриманих результатів.

На основі зібраних емпіричних даних визначено сумарні показники за основними шкалами методики: шкалою щирості, екстраверсії та нейротизму. Отримані значення стали основою для встановлення індивідуального типу темпераменту кожного учасника дослідження. Узагальнені результати діагностики представлено в рис. 2.1.

Рис. 2.1. **СПІВВІДНОШЕННЯ ТИПУ ТЕМПЕРАМЕНТУ (МЕЛАНХОЛІЧНОГО) ПО ВІДНОШЕННЮ МІЖОСОБИСТІІСНИХ ВІДНОСИН ЛІРІ**

Якісний аналіз результатів дослідження

Шлейка Олег та Грошка Денис за результатами дослідження належать до сангвінічного типу темпераменту, який відповідає типу № 2. Для представників цього типу характерні життєрадісність, товариськість, комунікабельність та орієнтація на активну взаємодію з оточенням. Вони легко вступають у контакт, прагнуть до нових вражень, здатні швидко забувати образи та часто використовують гумор для пом'якшення конфліктних ситуацій. Такі особи зазвичай користуються симпатією оточення, проявляють артистичність і прагнення до різноманітності. Водночас їм може бракувати послідовності, наполегливості та здатності тривалий час зберігати інтерес до одного виду діяльності. Вони можуть швидко захоплюватися новими справами, але так само швидко втрачати до них інтерес.

Рекомендації щодо корекції та самокорекції. Доцільно підтримувати їхню активність і працелюбність, використовувати артистичні здібності та інтерес до нового як ресурс розвитку. Важливо поступово формувати навички наполегливості, дисциплінованості й організованості, пропонуючи цікаві та нестандартні завдання. Корисним є також навчання раціонального планування та організації власного часу, зокрема через залучення до змістовної діяльності, яка відповідає їхнім інтересам.

Сасанчин Надія за типом темпераменту належить до меланхолічного типу та відповідає типу № 4. Для неї характерні підвищена тривожність, обережність, невпевненість у власних силах, потреба в підтримці та опіці. Вона може відчувати труднощі у встановленні соціальних контактів і відзначатися підвищеною емоційною чутливістю. Процес адаптації до нових умов може проходити повільніше, ніж у представників інших типів темпераменту. Надія не схильна до надмірно активного способу життя, може бути задумливою, схильною до філософських міркувань і драматизації подій.

Рекомендації щодо корекції та самокорекції. Необхідно створювати психологічно безпечне середовище, підтримувати досліджувану та захищати її від насмішок і надмірного психологічного тиску. Доцільно акцентувати увагу на

її позитивних якостях, зокрема вдумливості, посидючості та здатності до тривалої монотонної роботи. Варто поступово розширювати коло соціальних контактів і заохочувати інтерес до навколишнього середовища.

Зібровський Андрій належить до сангвінічного типу темпераменту, тип № 9. Досліджуваний характеризується активністю, життєрадісністю, енергійністю та комунікабельністю. Він легко вступає у взаємодію з іншими, виявляє допитливість і прагнення до нового. Водночас недостатньо сформований соціальний інтелект може проявлятися у труднощах адекватної оцінки власної поведінки та поведінки інших людей. Андрій може бути надмірно довірливим, легко піддаватися впливу оточення та потрапляти до небажаних соціальних груп. Йому також може бракувати чітких принципових установок.

Рекомендації щодо корекції та самокорекції. Важливо встановити з Андрієм доброзичливі та довірливі взаємини, водночас забезпечуючи необхідний педагогічний і психологічний контроль. Його значний енергетичний потенціал доцільно спрямовувати на конструктивну діяльність, використовуючи значущі для нього цілі та завдання. Корисним може бути включення до групи з позитивними ціннісними орієнтаціями та сформованим конструктивним лідерством.

Пеняк Богдан та Пухонська Зоряна, попри відмінності у типі темпераменту — сангвінічному та холеричному відповідно, — належать до типу № 10. Для них характерні артистичність, товариськість, прагнення розважати та залучати до взаємодії інших людей. Водночас їм може бракувати наполегливості у досягненні поставлених цілей. Вони проявляють ініціативність, комунікабельність та емоційну врівноваженість.

Рекомендації щодо корекції та самокорекції. Доцільно підтримувати їхню активність і заохочувати до реалізації цікавих для них цілей. Важливо розвивати наполегливість і здатність доводити розпочаті справи до завершення. Артистичні здібності варто використовувати як ресурс розвитку, водночас формуючи культуру поведінки та відповідальне ставлення до оточення.

Штокало Андрій та Бернацька Ілона належать до сангвінічного типу темпераменту та відповідають типу № 11. Вони характеризуються активністю, товариськістю, честолюбством, організаторськими здібностями та прагненням до самореалізації. Представники цього типу можуть охоче погоджуватися на ризиковані види діяльності, не завжди достатньо критично ставитися до вибору друзів або способів досягнення власної мети. Водночас вони мають виражений організаторський потенціал.

Рекомендації щодо корекції та самокорекції. Варто цілеспрямовано розвивати їхні організаторські здібності та створювати умови для конструктивного лідерства. При цьому необхідно здійснювати помірний контроль, спрямований на попередження проявів надмірної самовпевненості та пихатості. У разі необхідності може застосовуватися конструктивна колективна критика.

Колос Анастасія та Білешевич Тетяна мають сангвінічний тип темпераменту, а **Музика Ірина, Кушик Артур, Чухрай Дарина та Проців Тетяна** — холеричний. Усі вони належать до типу № 12. Для представників цього типу характерні активність, почуття власної гідності, здатність дотримуватися дисципліни та організаторські здібності. Вони можуть проявляти інтерес до мистецтва і спорту, легко захоплюватися новими людьми та подіями, бути емоційними й чутливими.

Рекомендації щодо корекції та самокорекції. Досліджувані мають значний потенціал до лідерства як у сфері міжособистісної взаємодії, так і в організаційній діяльності. Тому важливо підтримувати їхні лідерські прагнення, одночасно спрямовуючи їх у конструктивне русло. Доцільно допомагати реалізовувати організаторські здібності як у навчальній, так і в соціальній діяльності.

Буркосова Олена та Хмелик Оксана належать до холеричного типу темпераменту та відповідають типу № 13. Це складний тип, представникам якого властиві енергійність, життєрадісність, демонстративність і прагнення до визнання. Вони можуть бути орієнтованими на досягнення успіху, престижу та

матеріального благополуччя, прагнути до соціального визнання. Водночас можливі прояви зарозумілості, демонстративності та прагнення підпорядковувати собі оточення.

Рекомендації щодо корекції та самокорекції. Важливо встановлювати чіткі межі поведінки та послідовно дотримуватися їх. Взаємодія має будуватися спокійно, вимогливо та без надмірного емоційного тиску. Доцільно акцентувати увагу на позитивних особистісних якостях і пропонувати організаторські ролі, одночасно контролюючи виконання покладених обов'язків. Важливим напрямом розвитку є формування естетичних та духовно-моральних цінностей.

Коломия Наталія за типом темпераменту є сангвініком, а **Вархол Анастасія, Оперчук Оля та Невінчана Христина** — холериками. Усі вони належать до типу № 14. Представники цього типу характеризуються прагненням до лідерства, високою вимогливістю до себе та інших, педантичністю та орієнтацією на досягнення переваги. У поведінці можуть проявлятися недовірливість, підозрілість, дріб'язковість і прагнення домінувати. Також можливі насмішки щодо осіб, яких вони сприймають як слабших.

Рекомендації щодо корекції та самокорекції. Основну увагу доцільно приділяти розвитку толерантності, поваги до інших людей та навичок конструктивної взаємодії. Важливо формувати здатність приймати відмінності між людьми та відмовлятися від демонстрації власної переваги.

Долиша Євгенія, М'якота Оксана та Уруська Лілія належать до холеричного типу, **Гладенька Наталія, Железняк Аня та Пелехата Тетяна** — до меланхолічного, а **Корочанська Альона та Бугель Тетяна** — до холерично-меланхолійного типу. Усі вони відповідають типу № 15. Для цього типу характерні схильність до невдоволення, дратівливість, підвищена вимогливість і чутливість до незначних подій. Досліджувані можуть легко ображатися, бути похмурими або невпевненими у власних діях. У міжособистісних стосунках вони частіше займають підлеглу позицію.

Рекомендації щодо корекції та самокорекції. Доцільно поступово формувати позитивні взаємини, проявляти щиру зацікавленість їхнім

самопочуттям, успіхами та переживаннями. Важливим є використання довірливого спілкування. Позитивне підкріплення старанності та успішної діяльності може сприяти підвищенню самооцінки й покращенню взаємодії з однолітками.

Петрусь Наталія та Ломиш Тетяна є представницями меланхолічного типу темпераменту та належать до типу № 16. Для них характерні обережність, замкнутість, підвищена чутливість, незалежність і критичність мислення. Вони можуть бути мовчазними, недовірливими, самолюбними та схильними до песимістичних оцінок. Водночас їм властива здатність до узагальненого мислення та критичного аналізу.

Рекомендації щодо корекції та самокорекції. У взаємодії бажано забезпечувати психологічно комфортні умови, доброзичливе ставлення та підтримку. Доцільно своєчасно заохочувати їхні успіхи й підкреслювати позитивні результати діяльності. Конструктивну критичність слід підтримувати, однак необхідно запобігати формуванню надмірного моралізаторства та схильності до критиканства.

Парасюк Оля належить до сангвінічного типу темпераменту, тип № 17. Вона характеризується високою емоційністю, життєрадісністю, товариськістю, захопленістю та доброзичливим ставленням до інших. У соціальних контактах може бути недостатньо вибірковою, легко встановлювати дружні взаємини та користуватися симпатією оточення. Водночас вираженої потреби в лідерстві не має та більше орієнтована на близькі міжособистісні зв’язки.

Рекомендації щодо корекції та самокорекції. Варто підтримувати позитивний емоційний стан, розвивати естетичні здібності та заохочувати творчі захоплення. Корисним буде залучення до виступів і групових заходів. Особливу увагу слід приділяти розвитку вольових якостей, зокрема наполегливості, цілеспрямованості та здатності доводити розпочату справу до завершення.

Бондира Вікторія, Петровська Аня, Милешко Андрій та Сиглова Юля належать до холеричного типу темпераменту та відповідають типу № 20. Для них характерні демонстративність, наполегливість, прагнення до

самоствердження та досягнення значущих для них цілей. Водночас можуть спостерігатися труднощі у прояві емпатії, недостатня емоційна чутливість та прагнення протиставляти себе колективу.

Рекомендації щодо корекції та самокорекції. Взаємодію з ними доцільно будувати на основі спокою, терпимості та послідовності. Важливо спрямовувати високу енергетичність у конструктивну діяльність, зокрема спортивну, технічну або організаційну. Прагнення до лідерства необхідно переводити у соціально прийнятні форми. Корисним буде залучення до позитивних соціальних груп із конструктивним лідерством та сприятливими ціннісними орієнтаціями.

Виноградова Таня, Махновецький Юра, Сабан Анастасія, Цимбалюк Мирон та Пацула Анастасія належать до сангвінічного типу темпераменту, а Кочмар Світлана — до холерично-сангвінічного. Усі вони відповідають типу № 21. Досліджувані характеризуються високою активністю, енергійністю, артистичністю та легкістю засвоєння Якісний аналіз результатів дослідження

Шлейка Олег та Грошка Денис за результатами дослідження належать до сангвінічного типу темпераменту, який відповідає типу № 2. Для представників цього типу характерні життєрадісність, товариськість, комунікабельність та орієнтація на активну взаємодію з оточенням. Вони легко вступають у контакт, прагнуть до нових вражень, здатні швидко забувати образи та часто використовують гумор для пом’якшення конфліктних ситуацій. Такі особи зазвичай користуються симпатією оточення, проявляють артистичність і прагнення до різноманітності. Водночас їм може бракувати послідовності, наполегливості та здатності тривалий час зберігати інтерес до одного виду діяльності. Вони можуть швидко захоплюватися новими справами, але так само швидко втрачати до них інтерес.

Рекомендації щодо корекції та самокорекції. Доцільно підтримувати їхню активність і працелюбність, використовувати артистичні здібності та інтерес до нового як ресурс розвитку. Важливо поступово формувати навички наполегливості, дисциплінованості й організованості, пропонуючи цікаві та

нестандартні завдання. Корисним є також навчання раціонального планування та організації власного часу, зокрема через залучення до змістовної діяльності, яка відповідає їхнім інтересам.

Сасанчин Надія за типом темпераменту належить до меланхолічного типу та відповідає типу № 4. Для неї характерні підвищена тривожність, обережність, невпевненість у власних силах, потреба в підтримці та опіці. Вона може відчувати труднощі у встановленні соціальних контактів і відзначатися підвищеною емоційною чутливістю. Процес адаптації до нових умов може проходити повільніше, ніж у представників інших типів темпераменту. Надія не схильна до надмірно активного способу життя, може бути задумливою, схильною до філософських міркувань і драматизації подій.

Рекомендації щодо корекції та самокорекції. Необхідно створювати психологічно безпечне середовище, підтримувати досліджувану та захищати її від насмішок і надмірного психологічного тиску. Доцільно акцентувати увагу на її позитивних якостях, зокрема вдумливості, посидючості та здатності до тривалої монотонної роботи. Варто поступово розширювати коло соціальних контактів і заохочувати інтерес до навколишнього середовища.

Зібровський Андрій належить до сангвінічного типу темпераменту, тип № 9. Досліджуваний характеризується активністю, життєрадісністю, енергійністю та комунікабельністю. Він легко вступає у взаємодію з іншими, виявляє допитливість і прагнення до нового. Водночас недостатньо сформований соціальний інтелект може проявлятися у труднощах адекватної оцінки власної поведінки та поведінки інших людей. Андрій може бути надмірно довірливим, легко піддаватися впливу оточення та потрапляти до небажаних соціальних груп. Йому також може бракувати чітких принципових установок.

Рекомендації щодо корекції та самокорекції. Важливо встановити з Андрієм доброзичливі та довірливі взаємини, водночас забезпечуючи необхідний педагогічний і психологічний контроль. Його значний енергетичний потенціал доцільно спрямовувати на конструктивну діяльність, використовуючи значущі для нього цілі та завдання. Корисним може бути включення до групи з

позитивними ціннісними орієнтаціями та сформованим конструктивним лідерством.

Пеняк Богдан та Пухонська Зоряна, попри відмінності у типі темпераменту — сангвінічному та холеричному відповідно, — належать до типу № 10. Для них характерні артистичність, товариськість, прагнення розважати та залучати до взаємодії інших людей. Водночас їм може бракувати наполегливості у досягненні поставлених цілей. Вони проявляють ініціативність, комунікабельність та емоційну врівноваженість.

Рекомендації щодо корекції та самокорекції. Доцільно підтримувати їхню активність і заохочувати до реалізації цікавих для них цілей. Важливо розвивати наполегливість і здатність доводити розпочаті справи до завершення. Артистичні здібності варто використовувати як ресурс розвитку, водночас формуючи культуру поведінки та відповідальне ставлення до оточення.

Штокало Андрій та Бернацька Ілона належать до сангвінічного типу темпераменту та відповідають типу № 11. Вони характеризуються активністю, товариськістю, честолюбством, організаторськими здібностями та прагненням до самореалізації. Представники цього типу можуть охоче погоджуватися на ризиковані види діяльності, не завжди достатньо критично ставитися до вибору друзів або способів досягнення власної мети. Водночас вони мають виражений організаторський потенціал.

Рекомендації щодо корекції та самокорекції. Варто цілеспрямовано розвивати їхні організаторські здібності та створювати умови для конструктивного лідерства. При цьому необхідно здійснювати помірний контроль, спрямований на попередження проявів надмірної самовпевненості та пихатості. У разі необхідності може застосовуватися конструктивна колективна критика.

Колос Анастасія та Білешевич Тетяна мають сангвінічний тип темпераменту, а **Музика Ірина, Кушик Артур, Чухрай Дарина та Проців Тетяна** — холеричний. Усі вони належать до типу № 12. Для представників цього типу характерні активність, почуття власної гідності, здатність

дотримуватися дисципліни та організаторські здібності. Вони можуть проявляти інтерес до мистецтва і спорту, легко захоплюватися новими людьми та подіями, бути емоційними й чутливими.

Рекомендації щодо корекції та самокорекції. Досліджувані мають значний потенціал до лідерства як у сфері міжособистісної взаємодії, так і в організаційній діяльності. Тому важливо підтримувати їхні лідерські прагнення, одночасно спрямовуючи їх у конструктивне русло. Доцільно допомагати реалізовувати організаторські здібності як у навчальній, так і в соціальній діяльності.

Буркосова Олена та Хмелик Оксана належать до холеричного типу темпераменту та відповідають типу № 13. Це складний тип, представникам якого властиві енергійність, життєрадісність, демонстративність і прагнення до визнання. Вони можуть бути орієнтованими на досягнення успіху, престижу та матеріального благополуччя, прагнути до соціального визнання. Водночас можливі прояви зарозумілості, демонстративності та прагнення підпорядковувати собі оточення.

Рекомендації щодо корекції та самокорекції. Важливо встановлювати чіткі межі поведінки та послідовно дотримуватися їх. Взаємодія має будуватися спокійно, вимогливо та без надмірного емоційного тиску. Доцільно акцентувати увагу на позитивних особистісних якостях і пропонувати організаторські ролі, одночасно контролюючи виконання покладених обов'язків. Важливим напрямом розвитку є формування естетичних та духовно-моральних цінностей.

Коломия Наталія за типом темпераменту є сангвініком, а **Вархол Анастасія, Оперчук Оля та Невінчана Христина** — холериками. Усі вони належать до типу № 14. Представники цього типу характеризуються прагненням до лідерства, високою вимогливістю до себе та інших, педантичністю та орієнтацією на досягнення переваги. У поведінці можуть проявлятися недовірливість, підозрілість, дріб'язковість і прагнення домінувати. Також можливі насмішки щодо осіб, яких вони сприймають як слабших.

Рекомендації щодо корекції та самокорекції. Основну увагу доцільно приділяти розвитку толерантності, поваги до інших людей та навичок конструктивної взаємодії. Важливо формувати здатність приймати відмінності між людьми та відмовлятися від демонстрації власної переваги.

Долиша Євгенія, М'якота Оксана та Уруська Лілія належать до холеричного типу, **Гладенька Наталія, Железняк Аня та Пелехата Тетяна** — до меланхолічного, а **Корочанська Альона та Бугель Тетяна** — до холерично-меланхолійного типу. Усі вони відповідають типу № 15. Для цього типу характерні схильність до невдоволення, дратівливість, підвищена вимогливість і чутливість до незначних подій. Досліджувані можуть легко ображатися, бути похмурими або невпевненими у власних діях. У міжособистісних стосунках вони частіше займають підлеглу позицію.

Рекомендації щодо корекції та самокорекції. Доцільно поступово формувати позитивні взаємини, проявляти щиру зацікавленість їхнім самопочуттям, успіхами та переживаннями. Важливим є використання довірливого спілкування. Позитивне підкріплення старанності та успішної діяльності може сприяти підвищенню самооцінки й покращенню взаємодії з однолітками.

Петрусь Наталія та Ломиш Тетяна є представницями меланхолічного типу темпераменту та належать до типу № 16. Для них характерні обережність, замкнутість, підвищена чутливість, незалежність і критичність мислення. Вони можуть бути мовчазними, недовірливими, самолюбними та схильними до песимістичних оцінок. Водночас їм властива здатність до узагальненого мислення та критичного аналізу.

Рекомендації щодо корекції та самокорекції. У взаємодії бажано забезпечувати психологічно комфортні умови, доброзичливе ставлення та підтримку. Доцільно своєчасно заохочувати їхні успіхи й підкреслювати позитивні результати діяльності. Конструктивну критичність слід підтримувати, однак необхідно запобігати формуванню надмірного моралізаторства та схильності до критиканства.

Парасюк Оля належить до сангвінічного типу темпераменту, тип № 17. Вона характеризується високою емоційністю, життєрадісністю, товариськістю, захопленістю та доброзичливим ставленням до інших. У соціальних контактах може бути недостатньо вибірковою, легко встановлювати дружні взаємини та користуватися симпатією оточення. Водночас вираженої потреби в лідерстві не має та більше орієнтована на близькі міжособистісні зв'язки.

Рекомендації щодо корекції та самокорекції. Варто підтримувати позитивний емоційний стан, розвивати естетичні здібності та заохочувати творчі захоплення. Корисним буде залучення до виступів і групових заходів. Особливу увагу слід приділяти розвитку вольових якостей, зокрема наполегливості, цілеспрямованості та здатності доводити розпочату справу до завершення.

Бондира Вікторія, Петровська Аня, Милешко Андрій та Сиглова Юля належать до холеричного типу темпераменту та відповідають типу № 20. Для них характерні демонстративність, наполегливість, прагнення до самоствердження та досягнення значущих для них цілей. Водночас можуть спостерігатися труднощі у прояві емпатії, недостатня емоційна чутливість та прагнення протиставляти себе колективу.

Рекомендації щодо корекції та самокорекції. Взаємодію з ними доцільно будувати на основі спокою, терпимості та послідовності. Важливо спрямовувати високу енергетичність у конструктивну діяльність, зокрема спортивну, технічну або організаційну. Прагнення до лідерства необхідно переводити у соціально прийнятні форми. Корисним буде залучення до позитивних соціальних груп із конструктивним лідерством та сприятливими ціннісними орієнтаціями.

Виноградова Таня, Махновецький Юра, Сабан Анастасія, Цимбалюк Мирон та Пацула Анастасія належать до сангвінічного типу темпераменту, а **Кочмар Світлана** — до холерично-сангвінічного. Усі вони відповідають типу № 21. Досліджувані характеризуються високою активністю, енергійністю, артистичністю та легкістю засвоєння нового. Вони можуть користуватися значною популярністю в колективі, швидко навчатися та демонструвати творчі

здібності. Водночас надмірна легкість досягнення бажаного може призводити до недостатнього розвитку працелюбності, наполегливості та відповідальності. Також можливі труднощі у формуванні стабільних соціальних взаємин.

Рекомендації щодо корекції та самокорекції. Рекомендовано поєднувати доброзичливість із достатньою вимогливістю. Необхідно чітко визначати завдання та контролювати їх виконання. Замість постійного призначення на керівні ролі доцільніше надавати короткострокові організаторські доручення, що сприятиме розвитку відповідальності та організованості.

Слупко Аня має сангвінічно-флегматичний тип темпераменту, а **Кубрак Наталія, Слібіцька Катя та Магльована Надія** — флегматичний. Усі вони належать до типу № 22. Представники цього типу можуть бути спокійними, впевненими у собі, вимогливими до оточення та педантичними. Їм властиві розважливість, холоднокровність, послідовність і схильність до пасивної впертості. Вони можуть недостатньо враховувати думки інших людей та довго пам’ятати образи.

Рекомендації щодо корекції та самокорекції. Важливо формувати у них відчуття власної значущості для співрозмовників та колективу. Доцільно цікавитися їхніми повсякденними справами та самопочуттям. Варто доручати завдання, що потребують акуратності, послідовності та відповідальності, наприклад ведення журналу чи табеля. Необхідно позитивно підкріплювати старанність і допомагати у виборі видів діяльності відповідно до їхніх можливостей.

Трухан Віталій, Грибовська Юлія, Крисько Богдан, Даня Віталій, Василишин Діана та Пожернюк Уляна належать до сангвінічного типу темпераменту, а **Кульбаба Іванна, Сендецький Назарій та Гнатюк Анастасія** — до холерично-сангвінічного. Усі вони відповідають типу № 23. Досліджувані є комунікабельними, активними, ініціативними та цілеспрямованими. Вони здатні контролювати власну поведінку, досягати поставлених цілей і

організовувати діяльність інших. Їм властиві честолюбство та прагнення до лідерства. У колективі вони можуть користуватися довірою й повагою.

Рекомендації щодо корекції та самокорекції. Доцільно створювати умови для реалізації їхнього лідерського потенціалу та залучати до виконання організаторських завдань. Варто підтримувати їх під час розв'язання групових та індивідуальних завдань, водночас контролюючи рівень навантаження, щоб уникати перевтоми.

Касько Надія, Малецька Людмила та Петричко Петро належать до сангвінічного типу темпераменту та відповідають типу № 24. Вони характеризуються активністю, урівноваженістю, достатньою комунікабельністю та доброзичливістю. У міжособистісних стосунках віддають перевагу стабільному колу друзів, демонструють організованість і здатність ставити перед собою цілі та досягати їх. Не мають вираженої потреби в суперництві, хоча можуть бути емоційно чутливими.

Рекомендації щодо корекції та самокорекції. Найбільш сприятливим для них є спокійний, доброзичливий і довірливий стиль взаємодії. Доцільно підтримувати чіткі ділові контакти та створювати умови для самостійної реалізації поставлених завдань.

Безручко Тарас та Паляниця Тетяна мають флегматичний тип темпераменту та належать до типу № 25. Для них характерні спокійність, пасивність у соціальних контактах, невисока ініціативність і схильність діяти відповідно до визначених інструкцій. Вони можуть ефективно виконувати монотонну, тривалу та кропітку роботу.

Рекомендації щодо корекції та самокорекції. Доцільно використовувати спокійний, конкретний і діловий стиль взаємодії. Варто пропонувати індивідуальні види діяльності, які відповідають їхньому темпу роботи. Вони можуть бути ефективними під час виконання адміністративних та організаційних завдань.

Резнік Катерина належить до флегматичного типу темпераменту, тип № 26. Для неї характерні спокійність, урівноваженість, терплячість, педантичність,

цілеспрямованість і честолюбство. Вона має стійкі життєві принципи та здатна послідовно працювати для досягнення поставленої мети. Водночас може бути емоційно вразливою.

Рекомендації щодо корекції та самокорекції. Доцільно підтримувати довірливі взаємини та пропонувати спокійний, послідовний формат роботи. Варто відзначати акуратність і старанність Катерини в колективі. Окрему увагу слід приділяти зміцненню впевненості у власних силах.

Софина Алла та Марцішко Леся належать до меланхолічного типу темпераменту та відповідають типу № 27. Вони характеризуються тонкою емоційною чутливістю, потребою у довірливих стосунках, спокійністю та схильністю цінувати гумор. Загалом можуть демонструвати оптимістичне ставлення до життя, хоча в окремих ситуаціях здатні проявляти тривожність або панічні реакції. Для них характерні задумливість та потреба в емоційно комфортному середовищі.

Рекомендації щодо корекції та самокорекції. Необхідно створювати умови для активної, але водночас психологічно комфортної діяльності. Бажано уникати надмірно жорсткої регламентації. Корисним може бути залучення до естетичної, творчої та літературної діяльності.

Гаврилюк Наталя, Козлик Марія та Герега Оксана належать до меланхолічного типу темпераменту та відповідають типу № 28. Для них характерні серйозність, честолюбство, самостійність у прийнятті принципових рішень. Водночас вони можуть бути схильними до тривожного настрою, недовірливості та обмеженого кола соціальних контактів. У важливих питаннях демонструють самостійність, однак в емоційній сфері можуть значною мірою залежати від близьких людей.

Рекомендації щодо корекції та самокорекції. Основним напрямом психологічної підтримки має бути підвищення самооцінки та формування більшої впевненості у власних можливостях. Доцільно підтримувати самостійність і позитивно оцінювати успішне виконання завдань.

Микимів Людмила, Коумира Тетяна, Чихарівська Галина, Федус Вікторія, Вовчук Віра, Коршинський Руслан, Клімова Аліна та Заворотна Мар'яна належать до холеричного типу темпераменту; **Барилко Вікторія** — до холерично-меланхолійного, а **Підлісна Ірина** — до холерично-сангвінічного. Усі вони відповідають типу № 29. Для представників цього типу характерні висока енергійність, честолюбство, товариськість, наполегливість та вимогливість до інших. Вони прагнуть досягнення високих результатів, можуть бути активними у публічній діяльності та приховувати власні невдачі.

Рекомендації щодо корекції та самокорекції. Взаємодію доцільно будувати на взаємній повазі та достатньо високій, але обґрунтованій вимогливості. Важливо формувати адекватне ставлення до власних недоліків і помилок та сприяти розвитку самокритичності без приниження особистості.

Хосполатова Іраде, Петрук Юлія, Ониськів Наталія, Іванюк Ірина, Юхимик Анастасія, Козюк Інна, Сидорак Катерина, Кравець Світлана та Ящук Аня належать до холеричного типу темпераменту, а **Михайлів Оля та Ковальський Віталій** — до холерично-сангвінічного. Усі вони відповідають типу № 30. Для цього типу характерні енергійність, наполегливість, прагнення до першості, лідерства та ризику. Представники цього типу можуть бути гордими, принциповими та непохитними у досягненні поставлених цілей. Водночас можливі прояви образливості, прагнення домінувати та надмірної категоричності.

Рекомендації щодо корекції та самокорекції. Необхідно запобігати проявам зарозумілості та надмірної домінантності, водночас підтримуючи конструктивні зусилля й організаторські здібності. Важливо формувати партнерський стиль взаємодії, уникати командного способу спілкування та сприяти розвитку соціального інтелекту, емпатії й толерантності.

Василик Оля, Проскуренко Таня, Рацієвська Ірина, Адамович Оля, Кулик Лілія та Фік Олена, Павуляк Ольга належать до меланхолічного типу темпераменту, а **Сич Мар'яна та Остафійчук Максим** — до холеричного. Усі вони відповідають типу № 31. Представникам цього типу властиві

сором’язливість, доброзичливість, прив’язаність до близьких людей, прагнення до самостійності та уникнення надмірного ризику. У близьких стосунках вони можуть бути уважними, спостережливими, демонструвати почуття гумору та прагнути до глибоких довірливих взаємин.

Рекомендації щодо корекції та самокорекції. Важливо забезпечити психологічно сприятливі умови та підтримувальне соціальне середовище. Доцільно поступово залучати досліджуваних до активного вирішення практичних і ділових завдань, заохочувати соціальну активність та участь у колективних заходах.

Табас Христина, Колитюк Діана та Сивян Влад належать до холерично-меланхолійного типу, **Герасимчук Марія** — до врівноваженого типу, а **Коник Дмитро** — до холеричного. Усі вони відповідають типу № 32. Представники цього типу можуть характеризуватися високою цілеспрямованістю, честолюбством, енергійністю та наполегливістю. Невдачі не завжди знижують їхню впевненість у собі. Водночас можуть проявлятися зарозумілість, образливість, конфліктність, принциповість і недостатня схильність до емпатійного реагування.

Рекомендації щодо корекції та самокорекції. У конфліктних ситуаціях не варто підкріплювати агресивну або конфронтаційну поведінку. Вплив доцільно здійснювати через значущі для особистості мотиви, зокрема прагнення до досягнення та самореалізації. Взаємини бажано підтримувати на рівноправній основі, поступово розвиваючи соціальний інтелект, здатність до співпереживання та конструктивного вирішення конфліктів.

Загальний висновок за результатами дослідження

Таким чином, проведений якісний аналіз результатів дослідження дозволяє охарактеризувати розподіл типів темпераменту серед 100 опитаних студентів. Найбільш чисельною групою виявилися студенти з **холеричним типом темпераменту — 49 осіб, що становить 42,5%**. При цьому у **3,5%** випадків були виявлені ознаки нещирості під час відповідей.

Сангвінічний тип темпераменту встановлено у **33 досліджуваних, що становить 29%**. Серед них **3%** продемонстрували нещирість у відповідях.

Меланхолічний тип виявлено у **24 студентів, або 21%** від загальної кількості учасників дослідження. При цьому **2,5%** досліджуваних могли відповідати нещиро.

Флегматичний тип темпераменту характерний для **7 осіб, що становить 6,5%** вибірки. Ознаки нещирості під час відповідей зафіксовано у **2%** досліджуваних.

Окремо було встановлено, що **1 студент (1%)** характеризується врівноваженим типом темпераменту.

Отже, результати дослідження демонструють переважання серед опитаних студентів холеричного та сангвінічного типів темпераменту. Це свідчить про достатньо високий рівень активності, енергійності, комунікабельності та прагнення до соціальної взаємодії значної частини досліджуваних. Водночас представники різних типів темпераменту мають специфічні психологічні особливості, які необхідно враховувати під час організації навчальної, виховної та групової роботи. Індивідуалізований підхід, урахування сильних сторін особистості та цілеспрямований розвиток труднощів саморегуляції, комунікації, наполегливості й соціальної компетентності можуть сприяти більш ефективному особистісному розвитку студентів.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного теоретичного та емпіричного дослідження можна сформулювати такі узагальнення та висновки:

1. **Темперамент** являє собою сукупність стійких індивідуально-психологічних особливостей людини, які визначають динамічні характеристики її психічної діяльності та поведінки. Як динамічна характеристика психіки темперамент виявляється через низку властивостей, які зумовлюють особливості реагування людини на зовнішні та внутрішні стимули. До основних властивостей темпераменту належать сензитивність, реактивність, ригідність, пластичність, резистентність, а також екстравертованість та інтровертованість.

Темперамент значною мірою визначає характер поведінкових реакцій людини, темп і спосіб виконання діяльності, особливості взаємодії з оточенням та способи організації власної активності. Водночас його властивості мають переважно біологічну та генетичну зумовленість і становлять одну з базових підструктур особистості. Вивченню взаємозв'язку темпераменту з генетично детермінованими індивідуальними властивостями присвячували свої дослідження Дж. Айзенк та Б. Й. Цуканов. Таким чином, темперамент доцільно розглядати як біологічно зумовлену основу індивідуально-психологічної своєрідності особистості.

2. **Психодіагностичне дослідження темпераменту** передбачало послідовне виконання комплексу процедур, спрямованих на визначення типологічних особливостей студентів. На першому етапі було здійснено детальне ознайомлення з методикою Г. Айзенка, спрямованою на визначення типу темпераменту та особливостей міжособистісної сумісності. Наступним етапом стало самотестування, що дало можливість ознайомитися з процедурою діагностики та визначити власний тип темпераменту.

Для проведення емпіричного дослідження було сформовано вибірку, до якої увійшли **100 студентів віком від 16 до 23 років** Чортківського гуманітарно-педагогічного коледжу імені О. Барвінського та юридичного факультету ТНЕУ. Для респондентів були підготовлені відповідні бланки із чіткими інструкціями

щодо порядку виконання завдань і правил заповнення опитувальника. Перед проведенням діагностики учасники були ознайомлені з теоретичними положеннями дослідження та особливостями процедури тестування. Завершальним етапом стало опрацювання отриманих результатів, їх кількісний та якісний аналіз.

За результатами діагностики серед досліджуваних було виявлено різні типи темпераменту. Зокрема, **49 студентів** було віднесено до холеричного типу, що становило **42,5 %** вибірки; серед них **3,5 %** респондентів продемонстрували нещирість під час відповідей. **33 студенти** характеризувалися сангвінічним типом темпераменту, що відповідало **29 %**; із них **3 %** відповідей було визначено як нещирі. **24 респондентам** був притаманний меланхолічний тип, що становило **21 %**, причому **2,5 %** відповідей мали ознаки нещирості. **7 студентів** було віднесено до флегматичного типу, що становило **6,5 %** вибірки; у **2 %** випадків було виявлено нещирість відповідей. Крім того, серед 100 досліджуваних **1 особа** продемонструвала врівноважений тип темпераменту, що становить **1 %** вибірки.

Отримані результати свідчать про переважання серед досліджуваних студентів холеричного типу темпераменту, тоді як найменш представленим виявився врівноважений тип.

Таким чином, опитувальник Г. Айзенка має важливе діагностичне значення для визначення типологічних характеристик темпераменту та особливостей міжособистісної взаємодії. Його використання дає змогу встановити індивідуальний тип темпераменту та співвіднести отримані характеристики з відповідними типологічними проявами особистості. Результати такої діагностики можуть бути використані для кращого розуміння власних психологічних особливостей, розвитку навичок саморегуляції, самокорекції та оптимізації міжособистісної взаємодії.

Окремо слід зазначити внесок **Б. Й. Цуканова** у розвиток психодіагностичного вивчення темпераменту. Запропонований ним підхід дає можливість оперативно й об’єктивно досліджувати часові та динамічні характеристики психічної діяльності людини. Методичний інструментарій Б. Й.

Цуканова може бути використаний у психологічній практиці для більш глибокого визначення індивідуально-типологічних особливостей темпераменту. Його застосування розширює можливості сучасної психодіагностики та сприяє отриманню більш повної інформації про динамічні характеристики особистості.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Варій М. Й. Загальна психологія : підручник. 3-тє вид., випр. і допов. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 968 с.
2. Виготський Л. С. Психологія розвитку людини. Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2015. 112 с.
3. Максименко С. Д. Загальна психологія : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 272 с.
4. Москалець В. П. Загальна психологія : підручник. Київ : Ліра-К, 2020. 564 с.
5. Павелків Р. В. Загальна психологія : підручник. Київ : Кондор, 2009. 576 с.
6. Савчин М. В. Загальна психологія : навчальний посібник. Київ : Академвидав, 2011. 464 с.
7. Цуканов Б. Й. Время в психике человека : монография. Одеса : АстроПринт, 2000. 220 с. У монографії автор досліджує індивідуальні часові характеристики психіки та їхній зв’язок із типологічними властивостями людини.
8. Цуканов Б. Й. Фактор времени и природа темперамента. Вопросы психологии. 1988. № 4. С. 129–136.
9. Цуканов Б. Й. Психогенетические закономерности воспроизводства индивидов в типологических группах. Вопросы психологии. 1989. № 4. С. 149–153.
10. Цуканов Б. Й. Качество «внутренних часов» и проблема интеллекта. Психологический журнал. 1991. Т. 12, № 3. С. 38–43.
11. Цуканов Б. Й. Собственная единица времени в психике индивида : автореф. дис. ... д-ра психол. наук. Київ : Київський університет ім. Т. Г. Шевченка, 1992. 42 с.
12. Цуканов Б. Й. Темперамент — еще один фактор риска? Наука и жизнь. 1992. № 12. С. 33–37.
13. Айзенк Г. Ю. Структура личности. Москва : КСП+, 1999. 464 с.

14. Айзенк Г. Ю., Айзенк С. Б. Г. Руководство к личностному опроснику Айзенка. London : Hodder and Stoughton, 1975.
15. Eysenck H. J., Eysenck S. B. G. Manual of the Eysenck Personality Inventory. London : University of London Press, 1964.
16. Eysenck H. J., Eysenck S. B. G., Barrett P. A revised version of the psychoticism scale. Personality and Individual Differences. 1985. Vol. 6, No. 1. P. 21–29.
17. Mor N. Eysenck Personality Questionnaire. The Corsini Encyclopedia of Psychology. 2009. P. 1–2. DOI: 10.1002/9780470479216.corpsy0340. У джерелі підтверджується, що опитувальник Айзенка ґрунтується на його теорії особистості та використовується для вимірювання основних особистісних вимірів.
18. Barrett P. T., Petrides K. V., Eysenck S. B. G., Eysenck H. J. The Eysenck Personality Questionnaire: An examination of the factorial similarity of P, E, N and L across 23 countries. Personality and Individual Differences. 1998. Vol. 25. P. 805–819.
19. Caruso J. C., Witkiewitz K., Belcourt-Dittloff A., Gottlieb J. D. Reliability of scores from the Eysenck Personality Questionnaire: A reliability generalization study. Educational and Psychological Measurement. 2001. Vol. 61. P. 675–689.
20. Rusalov V. M. The Eysenck Personality Inventory: adaptation and psychometric characteristics. Psychological Journal. 1987. No. 1. P. 75–82.
21. Юнг К. Г. Психологічні типи. Київ : Астролябія, 2010. 692 с.
22. Teplov B. M. Problems of individual differences. Moscow : Academy of Sciences of the USSR, 1961. 536 p.
23. Nebylitsyn V. D. Fundamental properties of the human nervous system. New York : Springer, 1972. 320 p.
24. Sheldon W. H., Stevens S. S. The Varieties of Temperament: A Psychology of Constitutional Differences. New York : Harper & Brothers, 1942. 600 p.
25. Strelau J. Temperament: A Psychological Perspective. New York : Plenum Press, 1998. 384 p.

26. Strelau J., Zawadzki B. The formal characteristics of behaviour — temperament inventory (FCB-TI): validity studies. European Journal of Personality. 1993. Vol. 7. P. 159–178.
27. Rothbart M. K. Becoming Who We Are: Temperament and Personality in Development. New York : Guilford Press, 2011. 267 p.
28. Buss A. H., Plomin R. Temperament: Early Developing Personality Traits. Hillsdale, NJ : Lawrence Erlbaum Associates, 1984. 234 p.
29. Thomas A., Chess S. Temperament and Development. New York : Brunner/Mazel, 1977. 355 p.
30. Allport G. W. Personality: A Psychological Interpretation. New York : Henry Holt, 1937. 588 p.

ДОДАТОК А

Алгоритм застосування психоіндикатора Дж. Айзенка для діагностики типології темпераменту та міжособистісної сумісності

Мета: визначення індивідуально-психологічних особливостей темпераменту, зокрема показників екстраверсії–інтроверсії та нейротизму, а також встановлення типологічної характеристики темпераменту і можливостей прогнозування міжособистісної сумісності.

Етап 1. Підготовка до дослідження

↓

Визначення мети та завдань психодіагностичного обстеження.

↓

Формування вибірки досліджуваних.

↓

Підготовка бланків опитування та інструкцій.

↓

Створення належних умов для проведення діагностики: спокійна обстановка, відсутність сторонніх чинників, забезпечення добровільності участі та конфіденційності результатів.

Етап 2. Інструктаж респондентів

Досліджуваним повідомляється мета проведення опитування та надається інструкція щодо способу заповнення опитувальника.

Основна вимога до респондента — відповідати на запитання самостійно, швидко та максимально щиро, не намагаючись передбачити бажану або соціально схвальну відповідь.

↓

Етап 3. Проведення тестування

Респондент послідовно відповідає на запитання опитувальника Дж. Айзенка.

↓

Отримані відповіді фіксуються у відповідному бланку.

↓

Етап 4. Перевірка достовірності відповідей

Здійснюється аналіз шкали щирості (соціальної бажаності).

↓

Визначається, наскільки результати можуть бути використані для подальшої інтерпретації.

↓

Етап 5. Обробка результатів

Підраховуються показники за основними шкалами:

- **екстраверсія – інтроверсія**;
- **нейротизм – емоційна стабільність**;
- **щирість відповідей**.

↓

Етап 6. Визначення типологічних характеристик

Отримані показники співвідносяться з відповідними діагностичними шкалами.

↓

На основі поєднання показників екстраверсії та нейротизму визначається переважна типологічна характеристика темпераменту:

Екстраверсія + високий нейротизм → холеричний тип

Екстраверсія + низький нейротизм → сангвінічний тип

Інтроверсія + високий нейротизм → меланхолійний тип

Інтроверсія + низький нейротизм → флегматичний тип

↓

Етап 7. Аналіз міжособистісної сумісності

Здійснюється порівняння індивідуально-психологічних характеристик двох або більше досліджуваних.

Аналізуються:

- особливості комунікативної активності;
- емоційна врівноваженість;
- швидкість реагування;
- гнучкість поведінки;

- схильність до взаємодії;
- особливості реагування у конфліктних ситуаціях;
- потенційні труднощі у спільній діяльності.

↓

Етап 8. Інтерпретація результатів

Результати аналізуються з урахуванням не лише окремого показника, а й їх комплексного поєднання.

↓

Етап 9. Формулювання психологічного висновку

На основі отриманих даних визначається типологічна характеристика темпераменту та описуються індивідуальні особливості поведінки й міжособистісної взаємодії.

↓

Етап 10. Розроблення практичних рекомендацій

За необхідності формулюються рекомендації щодо:

- саморегуляції емоційних станів;
- побудови ефективної комунікації;
- адаптації до індивідуальних особливостей партнерів;
- попередження міжособистісних конфліктів;
- оптимізації спільної діяльності;
- розвитку навичок самоконтролю та психологічної адаптації.

Загальна схема алгоритму:

Підготовка → Інструктаж → Тестування → Перевірка щирості → Обробка → Визначення показників → Типологічна інтерпретація → Аналіз сумісності → Психологічний висновок → Рекомендації

ДОДАТОК Б

Орієнтовна таблиця інтерпретації типів темпераменту

Тип темпераменту	Загальна характеристика	Особливості поведінки	Особливості спілкування
Холеричний	Висока активність, енергійність, швидкість психічних процесів	Імпульсивність, рішучість, швидке реагування	Активний у взаємодії, може бути емоційним та прямолінійним
Сангвінічний	Активність, рухливість, емоційна гнучкість	Легко переключається між видами діяльності, швидко адаптується	Комунікабельний, відкритий, легко встановлює контакти
Флегматичний	Врівноваженість, стабільність, повільніший темп реакцій	Послідовність, наполегливість, стійкість до зовнішніх впливів	Спокійний, стриманий, надає перевагу стабільним взаєминам
Меланхолійний	Підвищена чутливість, глибина емоційних переживань	Обережність, вразливість, схильність до детального аналізу	Потребує психологічно комфортної атмосфери, може уникати надмірно інтенсивної взаємодії

Примітка. Тип темпераменту не визначає однозначно поведінку людини. Він характеризує переважно динамічні особливості психічної діяльності, тоді як конкретні форми поведінки залежать також від виховання, соціального середовища, життєвого досвіду, мотивації та інших властивостей особистості.

ДОДАТОК В

Карта психологічного аналізу результатів діагностики темпераменту

ПІБ / код респондента: _____

Вік: _____

Стать: _____

Дата проведення: _____

1. Результати психодіагностики

Показник	**Отриманий результат**	**Інтерпретація**
Екстраверсія – інтроверсія	_____	_____
Нейротизм – емоційна стабільність	_____	_____
Щирість відповідей	_____	_____
Тип темпераменту	_____	_____

2. Загальна характеристика

Переважний тип темпераменту:

Особливості емоційного реагування:

Темп психічної діяльності:

Особливості комунікативної поведінки:

Особливості реагування у складних ситуаціях:

---

3. Міжособистісна взаємодія

Сильні сторони у спілкуванні:

Можливі труднощі у взаємодії:

Особливості поведінки у конфліктних ситуаціях:

Рекомендовані умови ефективної взаємодії:

4. Загальний психологічний висновок

За результатами проведеного психодіагностичного обстеження встановлено, що респонденту притаманний _____ тип темпераменту. Виявлені особливості характеризуються _____.

У міжособистісній взаємодії респондент переважно _____.

З урахуванням отриманих результатів доцільно рекомендувати _____.

Дата: _____

Підпис дослідника: _____